

Лінгвістична відповідність понять “воєнний” дискурс vs “військовий” дискурс

I. O. Stadnik

Херсонський державний університет, м. Херсон, Україна
Corresponding author. E-mail: irishkastadnik@gmail.com

Paper received 09.05.2016; Accepted for publication 20.05.2016.

Анотація. У статті запропоновано спробу лінгвістичної кореляції номінацій воєнного і військового дискурсів, що є невід’ємними складовими сучасної комунікації. Необхідність такої номінативної диференціації пояснюється неоднозначністю тлумачень даних термінів, що призводить до неправомірного їх отождолення. Крім того, в рамках загального визначення поняття “дискурс” визначено специфічні риси зазначених дискурсів, їх характеристики, а також окреслено загальні підходи щодо аналізу лінгвоментальної картина світу у воєнному просторі України з позиції перекладознавства.

Ключові слова: воєнний дискурс, військовий дискурс, комунікативна подія, семантична тотожність/протилежність.

Останнім часом вагомим значення набувають розвідки когнітивної лінгвістики та дискурсології, які досліджують різноманітні аспекти комунікації, а також зосереджують лінгвістичну увагу на вивченні різних типів дискурсу згідно з комунікативно-прагматичним та комунікативно-дискурсивним підходами. Але, на жаль, дослідження *військового* та *воєнного дискурсів*, які є невід’ємною складовою довготривалої мілітаризації суспільств, майже повністю залишилися поза увагою вітчизняних лінгвістів. Наявність подібних дискурсів обумовлено тим, що збройні сили будь-якої держави і військовослужбовці, що представляють їх, за родом своєї діяльності вирішують специфічні завдання, спрямовані на забезпечення воєнної безпеки країни.

Плутанина при використанні цих термінів пов’язана з відсутністю їх єдиного розуміння і критеріїв семантичного розмежування у мовознавчій парадигмі, та чіткої стандартизації термінологічного апарату воєнної та військової царин, оскільки деколи вони тісно переплітаються, підмінують та доповнюють один одного. Здебільшого невірне вживання прикметників *воєнний* та *військовий* може вплинути на вірне/адекватне розуміння контексту та сприйняття повідомлення.

Спостерігаючи за воєнними подіями, які сьогодні відбуваються в українському просторі, з власним набором методів та технологій воєнної комунікації, що здійснюють вплив на суспільно-політичну реальність України, ігнорувати ці процеси не припустимо, аби елімінувати можливі спроби маніпуляцій суспільною свідомістю під час здійснення воєнного спілкування.

У сучасній теорії комунікації і дискурсології термін «дискурс» уживається в різних значеннях. Загальноприйнятим місцем є той факт, що під текстом розуміють переважно абстрактну, формальну конструкцію (основними властивостями якої є зв’язність і цілісність), натомість під дискурсом – різні види актуалізації тексту, що розглядаються з точки зору ментальних процесів і у зв’язку з екстралінгвістичними чинниками [1, с. 136].

До сьогоденного розуміння дискурсу можна віднести такі його найважливіші характеристики: дискурс – це “зв’язаний текст у сукупності з екстралінгвістичними, прагматичними, соціокультурними та іншими факторами; текст, узятий у подієвому аспекті,

мова, розглянута як цілеспрямована соціальна дія, як компонент, що бере участь у взаємодії людей і механізмах свідомості (когнітивних процесах)” [1, с. 137]; дискурс відображає суб’єктивну психологію людини, і отже він не може бути відчужений від того, хто говорить [2]; за самою своєю суттю дискурс – явище когнітивне, тобто таке, що має справу з передачею знань, з оперуванням знаннями особливого роду і, головне, зі створенням нових знань [7, с. 44].

У свою чергу, О. О. Селіванова виокремлює чотири типи координат визначення сутності дискурсу: 1) зв’язний текст у контексті численних супровідних фонових чинників – онтологічних, соціокультурних, психологічних тощо; 2) замкнена цілісна комунікативна ситуація (подія), складниками якої є комуніканти й текст, як знаковий посередник, зумовлена різними чинниками, що опосередковують спілкування й розуміння (соціальними, культурними, етнічними і т. ін.); 3) стиль, підмова мовного спілкування; 4) зразок мовної поведінки в певній соціальній сфері, що має відповідний набір змінних [9, с. 121].

Мету цієї розвідки становить дефінітивне зіставлення понять “воєнний” і “військовий” та з’ясування їх найсуттєвіших інтегральних/диференційних рис, а також розмежування царин вживання зазначених термінів.

У сучасних наукових колах на теренах вітчизняного та зарубіжного просторів все більше розглядають “війну” як соціально-політичний процес, що характеризується боротьбою суб’єктів геополітики за ресурси, за виживання, за ролі та статус у цьому світі, за можливість перерозподілу територій, формування ними нової картини світу із подальшим використанням стратегічних успіхів і перемог. На зміну класичним світовим війнам з протиборством армій з їх озброєннями, протистоянням держав і коаліцій, як це було в Першій і Другій світових війнах, прийшла глобальна перманентна або гібридна війна, де важливе значення приділяється боротьбі за свідомість людей, тобто інформаційній боротьбі, основними суб’єктами виступають не військові, а ЗМІ: телебачення та Інтернет.

У цілях суспільної і психологічної безпеки населення влада навмисно замовчує окремі факти, а під час завідомо спотворює істину подій. Протягом багатьох років розробляються методи побудови складних військових/воєнних евфемізмів (не просто підміна

слів і понять, а формування мовних конструкцій з точно вимірними ефектами впливу на масову свідомість) [3, с. 115]. Унаслідок чого уможливується твердження про таку технологію маніпуляції свідомістю, як зміна значення слів і понять. З преси все частіше виключається лексика з негативною конотацією, а замість неї вводиться нейтральна. Військові здатні утримувати народ у стані покірності владі довгі роки, однак тільки за допомогою мови можна маніпулювати людським розумом і схилити суспільство до власного гноблення. Таким чином, створюється віртуальна дискурсивна реальність, в контексті якої війна сприймається аудиторією в інший спосіб, що вигідно правлячим елітам. У теперішніх подіях на Сході України яскраво вираженим є конфлікт інтерпретацій, коли один і той самий фрагмент дійсності по-різному подається і сприймається більшістю населення.

Воєнний конфлікт в Україні має різні найменування у різних мовних картинах світу, наприклад, для носіїв англійської мови – *Ukrainian crisis* (за словниковою дефініцією *crisis – an unstable or crucial time or state of affairs in which a decisive change is impending*) [13], для носіїв російської мови – *Карательная операция* (за словниковою дефініцією: *карательный – имеющий целью покарать, наказать (карательный отряд – военно-полицейский отряд для расправы с населением оккупированной территории); операцией называются боевые действия, которые проводятся с одной целью и объединены одним заданием*) [11], для носіїв української мови – *Антитерористична операція* (*Антитерористична операція – комплекс скоординованих спеціальних заходів, спрямованих на попередження, запобігання та припинення злочинних діянь, здійснюваних з терористичною метою, звільнення заручників, знешкодження терористів, мінімізацію наслідків терористичного акту чи іншого злочину, здійснюваного з терористичною метою*) [10]. У такий спосіб вибір мовленнєвих засобів лежить в основі дискурсивного створення і впровадження у свідомість читачів стереотипів і забобонів.

У ЗМІ для означення вказаних та подібних їм подій вживається низка понять, які є синонімами, і саме як синоніми на рівні нюансів вони демонструють семантичні розбіжності. Криза, державний переворот, зрада, хаос, повний крах, колапс, агресія, окупація, зіткнення цивілізацій, громадянська війна, геополітичне протистояння – ось лише деякі номінації східноукраїнського конфлікту, за якими стоять різні аспекти трагедії, що розгортається. Перспективною тенденцією, на наш погляд, є використання понять, від яких залежить та вибудовується подальша система аргументацій, визначаються цілі, у тому числі маніпулятивного характеру.

Оскільки вітчизняне наукове, політичне та суспільне сьогодення переповнене поняттями “воєнний” та “військовий”, останнім часом серед науковців розгорнулася дискусія навколо сфери вживання цих термінів і межі їх тотожності або полярності [5; 8]. Тут, насамперед, слід відзначити статтю відомого вченого, воєнного історика О. Є. Лисенка, в якій ним здійснено спробу обґрунтувати своє бачення сутності і змісту низки загальноживаних термінів, де зокрема

висловлено думку щодо вживання термінів з прикметникам “воєнний” і “військовий”. Дослідник історії Другої світової війни стверджує, що термін “військовий” слід вважати родовим щодо терміну “воєнний”, який входить до нього досить істотним сегментом [8]. Протилежну думку мають вчені О. Гуржій та Р. Пилявець, які наголошують, що поняття “військовий” є вузьким у своїх складових аспектах, аніж “воєнний”. Постулат їх наукових розвідок представляють такі твердження: у сучасній війні поряд зі збройною боротьбою важливе місце належить економічним, політичним, дипломатичним, ідеологічним, інформаційно-психологічним та іншим формам боротьби; війни ведуться не тільки військовими засобами і не стільки збройними силами, як державами, коаліціями держав, народами, націями, класами, соціальними, релігійними та іншими великими групами [5]. Зарубіжний дослідник Й. Дінстайн наполягає на розмежуванні змісту понять “військові цілі війни” (*military war aims*) та “приховані мотиви війни” (*ulterior motives of war*). Останнє може набувати стратегічного, політичного, економічного, релігійного, ідеологічного, культурного значень. Війна може мати прихований характер який виходить за рамки традиційних уявлень про неї (військові дії), набуваючи комбінованого характеру [12].

На нашу думку, термін “воєнний” дискурс — більш широке поняття, оскільки воно стосується всього спектру комунікативних подій — і простору війн, і простору війська. У нашому дослідженні воєнний дискурс розуміємо як результат політичного, соціокультурного, психологічного та історичного процесів, що реалізується у вигляді воєнно-художньої літератури, воєнної публіцистики, воєнно-політичних матеріалів, створених групою суб'єктів або окремими суб'єктами. Вони є воєнними тільки за своєю тематикою, та загалом мають риси притаманні всім суспільно-політичним, публіцистичним та художнім текстам, де останні наділені спроможністю естетично перетворювати дійсність крізь призму внутрішнього стану та авторської майстерності в художньо завершене ціле. Таке ціле реалізується у вигляді художніх поетичних текстів, яким притаманна подієва, соціальна, психологічна, образна та поетична інформація, що сприймаються свідомістю читача згідно з його системою цінностей. Також до воєнних матеріалів можна віднести науково-технічні матеріали, пов'язані з життям та діяльністю збройних сил, що також входять до складових елементів воєнного дискурсу.

Воєнний дискурс репрезентований мовленням емоційного типу, де максимально виражається суб'єктивно-емоційне відношення автора до явищ, подій, уявлень та образів. Пріоритет емоційної складової над раціональною сприяє широкому вживанню опозицій “друг – ворог”, “свій – чужий”, “ми – вони”, що несуть в собі онтологічні уявлення щодо бінарної структури світу. У свою чергу, структурованість та чіткість спостерігається в процесі комунікації учасників *військового дискурсу*, що яскраво відображається у військовій документації, настановах, наказах, розпорядженнях тощо. Специфічність діяльності військовослужбовців обумовлює регулярне використання ними вузькопрофесійної лексики, що

належить до царини опису фрагментів військової дійсності. Усі лексичні одиниці, які використовують військовослужбовці в ході виконання професійних завдань, становлять певну систему, яка включає не тільки самі лексичні одиниці, а й відповідні уявлення про об'єкти та явища.

Типові комунікативні інтенції військових як певної дискурсивної спільноти реалізуються у *військовому дискурсі* в різних форматах спілкування *формального* і *неформального* реєстру. До *військового дискурсу* ми відносимо військово-технічні та військово-наукові матеріали та акти військового управління (різні військові документи). З точки зору стилістичної характеристики всі військові матеріали відрізняються насиченістю спеціальної військової лексики, широким використанням військової і науково-технічної термінології, великою кількістю військової номенклатури і спеціальних скорочень та умовних позначень, що реалізуються тільки у військових матеріалах. Специфіка діяльності військових зумовлює такі загальні риси комунікації, як стислість, лаконічність, надзвичайна ясність і точність, що виключає будь-яку двозначність, причому “кожне слово не лише пояснює, а й переконує” [4, с. 21].

Лінгвоментальна картина воєнного світу уособлює сукупність лінгвокультурних образів дійсності, які існують в індивідуальній чи колективній свідомості військової сфери життя мовного співтовариства. Будучи важливою частиною національної культури, військова комунікація фіксує особливості *воєнного дискурсу* за допомогою ментальних одиниць (концептів, стереотипів, сценаріїв, концептуальних полів, цінностей та ін.), що визначають зовнішньополітичні погляди суб'єктів воєнної ситуації.

Військовий дискурс чи військова комунікативна подія (відповідність понять “дискурс” і “комунікативна подія”, встановленої Т. А. ван Дейком [5, с. 94]) є невід'ємною частиною воєнного життя нації. Воєнна ситуація, яка, в першу чергу, вербалізується у *військовому дискурсі*, сприймається як свого роду “діалог” з іншими людьми та культурами, здатний відобразити мовні, культурологічні, соціальні, економічні, політичні, етнічні, національні та інші ментальні поля картини світу певної лінгвокультурної групи.

На жаль, доволі часто спостерігаємо спроби поєднати означені дискурси, оскільки повсякденні уявлення про війну у свідомості як професійного військового, так і пересічної людини корелюються, загалом, із ядром військової царини. На фоні майже загальної тотожності все ж вважаємо можливим визначити ступінь семантичної рівнозначності або протилежності зазначених дискурсів за допомогою словникових дефініцій термінів “*війна*”, “*воєнний*”, “*військо*”, “*військовий*”.

Згідно останніх даних сучасних тлумачних словників класичне визначення *війни* – “організована збройна боротьба між державами, націями (народами) або соціальними, етнічними та іншими групами” [10]. Відповідно до тлумачення поняття *військо* у значенні “*збройні сили, армія*” [10] виступає лише однією зі складових, що беруть участь у *війні*, тобто є хоч і головним, пріоритетним, але все ж інструментом *війни*, а не навпаки. Тому при всьому розмаїтті

сучасних вітчизняних та іноземних воєнно-теоретичних поглядів ми дотримуємось такого визначення поняття “*війна*” – “це соціально-політичне явище, що являє собою найбільш гостру форму розв'язання суспільно-політичних, економічних, ідеологічних, а також національних, релігійних, територіальних та інших протиріч між державами, народами, націями, класами і соціальними групами засобами збройного насильства. Головним змістом війни є збройна боротьба – ведення протидіючими сторонами воєнних дій різного масштабу на суші, в повітрі, на воді, під водою та в космосі” [5, с. 7].

Ми не випадково одразу зупинилися саме на дефініціях “*війна*” та “*військо*”, це надало нам можливість підвести похідні лексеми *воєнний* та *військовий* до кожного з них: 1. *Воєнний* – це той, що стосується війни, пов'язаний з нею; 2. *Військовий* стосується до війська; прийнятий, встановлений у війську, в армії [10]. Звідси, в українській мові зміст слова “*воєнний*” значно ширший за зміст слова “*військовий*”, а тому відповідно прикметник “*воєнний*” повинен мати більш широку сферу використання ніж “*військовий*”. Оскільки прикметник *воєнний* походить від іменника *війна*, то можемо узагальнити, що *воєнний дискурс*, у широкому розумінні слова, включає елементи *військового дискурсу*.

У корпусі нашого дослідження ми розглядаємо та порівнюємо дві лінгвокультури, а саме східнослов'янську та англійську, вважаємо доречно у цьому сенсі також чітко розмежовувати поняття “*war*” та “*military*”, які є еквівалентами понять “*воєнний*” та “*військовий*”, відповідно. Отже, огляд словникових дефініцій тлумачних словників англійської мови дав змогу констатувати розгалужені значення цих лексичних одиниць, а саме: “*war*” - “*adj. of, belonging to, or resulting from war*”; “*military*” – “*adj. of, relating to, or characteristic of members of the armed forces; of or relating to war*” [13].

Висновки. Таким чином, *воєнний дискурс* розуміємо як мовленнєве утворення (усне або письмове), що стосується сфери ведення бойових дій (воєнного конфлікту), репрезентується вербальними та невербальними засобами вираження, актуалізується у певному ситуативному контексті зі збереженням конкретного прагматичного потенціалу. Важливою рисою сучасного *воєнного дискурсу* є його широке “розчинення” у ЗМІ. Тому *воєнний дискурс* на кшталт мас-медійного бере участь у створенні, вираженні, поширенні та впровадженні у масову свідомість певних думок, суджень, оцінок, стереотипів і забобів по відношенню до суспільних, соціальних, політичних, етнічних та інших груп.

На нашу думку, головна відмінність *воєнного дискурсу* від *військового* полягає в тому, що військова комунікативна подія переходить у площину воєнної, кожного разу коли постає засобом та одиницею саме процесу ведення війни, де воєнний конфлікт виступає формою, в якій військова комунікація проходить. Це не гра слів, від зміни яких сутність залишається незмінною. Вважаємо, що військова та воєнна сфери потенційно мають право на власні дискурси, хоча деколи вони взаємодіють та доповнюють один одного.

ЛИТЕРАТУРА

1. Арутюнова, Н.Д. Дискурс / Н.Д. Арутюнова // Лингвистический энциклопедический словарь; гл. ред. В.Н. Ярцева – М.: Сов. Энциклопедия, 1990. – С. 136–137.
2. Арутюнова, Н. Д. Истоки, проблемы и категории прагматики / Н. Д. Арутюнова, Е. В. Падучева // Новое в зарубежной лингвистике / общ. ред. Е. В. Падучевой. – М.: Прогресс, 1985. – Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – С. 21–38.
3. Бойко М.Г. Эвфемизмы в текстах военной тематики, как средство воздействия на читателя/ М.Г. Бойко // Мат-лы межрегион. научно-техн. конф. – Омск: ОТИИ, Броня – 2002. – С. 113-115.
4. Гарбовский Н.К. Военный перевод в современном мире: (теоретико-методологические, лингвистические, военно-исторические и социально-политические аспекты) / Н. К. Гарбовский, Э. Н. Мишкuroв // Вестник МГУ. Серия: Теория перевода. – 2010. - № 2. – С.16-41.
5. Гуржий О.І. Проблемні питання сучасної української військової термінології / О.І. Гуржий, Р.І. Пилявець // Воєнні конфлікти другої половини ХХ століття. – К., 2004. – С. 6–8.
6. Дейк Т.А. ван. Язык. Познание. Коммуникация/ Т.А. ван. Дейк // Пер. с англ. – Благовещенск: Благовещ. гуманитар. колледж, 2000. – 310 с.
7. Краткий словарь когнитивных терминов / [Кубрякова Е. С., Демьянков В. З., Панкрац Ю. Г., Лузина Л. Г.]; под ред. Е. С. Кубряковой. – М.: Филол. ф-т МГУ, 1997. – 245 с.
8. Лисенко О.Є. До питання про зміст понять “війна”, “воєнний”, “військовий”/ О.Є. Лисенко // Сторінки воєнної історії України. Збірник наукових статей. Вип. 7. – К., 2003. – С. 116–119.
9. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – П.: Довкілля-К, 2011. – 844 с.
10. Словник української мови. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sum.in.ua/s/vijna>
11. Энциклопедический словарь. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://dic.academic.ru/contents.nsf/es/>
12. Dinstein Y. War, Aggression and Self-Defence. [Electronic Resource] / Y. Dinstein – Cambridge University Press, 2005. – 333 p. – Mode of access: https://books.google.com.ua/books?id=LbB3lUhzX10C&printsec=frontcover&dq=yoram+dinstein&source=gbs_slider_thumb&redir_esc=y#v=onepage&q=yoram%20dinstein&f=false
13. New Websters Dictionary and thesaurus [Electronic Resource]. – Mode of access: <http://www.merriam-webster.com/>

REFERENCES

1. Arutyunova N.D. Discourse / N.D. Arutyunova // Linguistic encyclopedic dictionary / Ch.edit. V.N. Yartseva – M.: Sov. Encyclopedia, 1990. – P. 136 -137.
2. Arutyunova N. D. Origins, problems and categories of pragmatics / N. D. Arutyunov, E. V. Paducheva // New in foreign linguistics / Ed. E. V. Paducheva. – M.: Progress, 1985. – Vol. 16. The linguistic pragmatics. – P. 21-38.
3. Boyko M. G. Euphemisms in military subject texts as a persuader on the reader / M. G. Boyko // Proceedings of the Interregional Scient. and Techn. Conf. – Omsk: OTI, Bronya – 2002. – P. 113-115.
4. Garbovsky N. K. Military translation in the modern world: (theoretical, methodological, linguistic, military-historical and socio-political aspects) / N. K. Garbovsky, E. N. Mishkurov // Vestnik MGU. Series: Theory of Translation. – 2010. - № 2. – P.16-41.
5. Gurzhiy A. I. Problems of modern Ukrainian military terminology / A. I. Gurzhiy, R. I. Pylyavets // Military conflicts of the second half of the twentieth century. – K., 2004. – P. 6-8.
6. Dijk van T.A. Language. Cognition. Communication / T.A. van Dijk. – Blagoveshchensk: Blagoveshch. humanyt. college, 2000. – 310 p.
7. Concise Dictionary of Cognitive Terms / [Kubryakova E. S., Demyankov V. Z., Pankrac Yu.G., Luzin L. G.]; ed. ES Kubryakova. – M.: Philological Faculty of Moscow State University, 1997. – 245 p.
8. Lysenko O. Ye. The substantial differences between "war" and "military". / O. Ye. Lysenko // Pages of Military History of Ukraine. Collected articles. Vol. 7. – K., 2003. – P. 116-119.
9. Selivanova O. O. Linguistic Encyclopedia / O. O. Selivanov. – P.: Dovkillya-K, 2011. – 844 p.
10. Ukrainian Dictionary. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://sum.in.ua/s/vijna>
11. Encyclopedic Dictionary. [Electronic resource]. – Mode of access: <http://dic.academic.ru/contents.nsf/es/>

Linguistic correspondence of the notions “war” discourse vs. “military” discourse

Stadnik I. O.

Abstract. The article suggests a linguistic correlation of the war and military discourses' nominations, which are the integral components of the modern communication. The necessity of such differentiation is explained by the ambiguity of interpretations of these terms that leads to improper identity. In addition, the author attempts to define the specific features of the abovementioned discourses within the frame of linguistic definition of the notion “discourse”, as well as to point out some common approaches to linguistic worldview analysis in the war reality of Ukraine from the translational perspective.

Keywords: war discourse, military discourse, communicative event, semantic identity/opposition.

Лингвистическое соответствие понятий укр. “воєнний” дискурс vs “військовий” дискурс

И. О. Стадник

Аннотация. В статье предложены результаты лингвистической корреляции номинаций укр. “воєнний” и “військовий” дискурсы, что входят в состав современной коммуникации. Необходимость такой номинативной дифференциации объясняется неоднозначностью толкований данных терминов, что приводит к неправомерному их отождествлению. Кроме того, в рамках общего определения понятия “дискурс” сделана попытка определения специфических характеристик указанных дискурсов, а также очерчены общие подходы к анализу лингвоментальной картины мира в военном пространстве Украины с позиции их релевантности для переводоведения.

Ключевые слова: “воєнний” дискурс, “військовий” дискурс, коммунікативне событие, семантичне отождествление/противоположность.